

УДК [94+342.8](497.6)

doi.org/10.30970/jcl.1.2024.4

Ірина Юркевич

доктор філософії з права, доцент кафедри кримінального права та процесу, заступниця декана юридичного факультету Західноукраїнського національного університету,
Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0001-8025-8156
E-mail: i.yurkevich@wunu.edu.ua

Арсен Романів

студент юридичного факультету Західноукраїнського національного університету студент історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7420-5207
E-mail: arsromh@gmail.com

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОГО ПРАВА БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ

HISTORICAL BACKGROUND OF THE FORMATION AND PARTICULARITY OF THE ELECTION LAW OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Iryna Yurkevych | Arsen Romaniv

Associate Professor of the Criminal Department law and process Deputy Dean of the Faculty of Law West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine /
Student of the Faculty of Law West Ukrainian National University, Student of the Faculty of History Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatyuk, Ternopil, Ukraine

Abstract | The article examines the historical conditions of the formation of modern electoral law in Bosnia and Herzegovina. The influence of the history of the land and its ethnic situation (habitation of Bosniaks, Serbs and Croats) on the peculiarities of the formation of the state in its modern form is analysed. It was established that the Bosnian War of 1992-1995, which originated on an ethnic basis, was of decisive importance in the formation of Bosnia and Herzegovina in the form of a federation as a compromise option for all parties. The role of the international community in stopping the conflict through diplomatic and military means, creating the Constitution of Bosnia and Herzegovina and determining the initial principles of electoral law is highlighted. The principles of election of elected bodies of state power (Parliamentary Assembly, Presidency of Bosnia and Herzegovina) under the Constitution are highlighted. Information on the stages of

formation of electoral legislation and the source base of the electoral law of Bosnia and Herzegovina is summarised. Certain features of the electoral legislation designed to keep peace between the three formative nations (ethnic quotas, the status of the Brcko District) and to solve the problems of consequences of the Bosnian war (voting of citizens abroad, refugees and displaced persons) are characterised. The issue of equality of participants in the election process in the context of ethnic representation and the decision of the European Court of Human Rights in the case of Sejdīć and Finci v. Bosnia and Herzegovina (No. 27996/06 and 34836/06) is analysed. The role of the Venice Commission in improving the electoral law of the state is outlined. Additional political challenges facing modern Bosnia and Herzegovina, and its constitutional and electoral rights are identified: the status of Croats in the state, the threat of disintegration processes gaining momentum, further control of the state by the international community due to the threat of an aggravation of the situation in the Balkans. It is predicted that election law will retain a conservative character along with constitutional law and the political structure of the state.

Keywords: Bosnian war of 1992-1995, constitutional law of Bosnia and Herzegovina, election law of Bosnia and Herzegovina, settlement of post-war electoral problems, modern political challenges on the Balkan Peninsula.

Анотація | У статті досліджено історичні умови формування сучасного виборчого права Боснії і Герцеговини. Проаналізовано вплив історії земель та її етнічної картини (проживання босняків, сербів та хорватів) на особливості формування держави у сучасному вигляді. Констатовано, що Боснійська війна 1992-1995 років, що зародилась на етнічному підґрунті, мала визначальне значення при формуванні Боснії і Герцеговини у формі федерації як компромісний варіант для всіх сторін. Виокремлено роль міжнародної спільноти у зупиненні конфлікту дипломатичним та військовим шляхами, створенні Конституції Боснії і Герцеговини й визначенні початкових принципів виборчого права. Висвітлено принципи обрання виборних органів державної влади (Парламентської асамблеї, Президентства Боснії і Герцеговини) згідно з Конституцією. Узагальнено інформацію про етапи формування виборчого законодавства і джерельну базу виборчого права Боснії і Герцеговини. Охарактеризовано особливості виборчого законодавства, покликані зберегти мир між трьома формотворчими народами (етнічні квоти, статус округу Брчко) та врегулювати наслідки Боснійської війни (голосування громадян за кордоном, біженців та переміщених осіб). Проаналізовано питання рівності учасників виборчого процесу в контексті етнічного представництва та рішення Європейського суду з прав людини у справі Сейдич та Фінци проти Боснії і Герцеговини (№ 27996/06 і 34836/06). Окреслено роль Венеційської комісії у вдосконаленні виборчого права держави. Визначено додаткові політичні виклики, що постають перед сучасною Боснією і Герцеговиною, її конституційним та виборчим правом: статус хорватів у державі, загроза набрання обертів дезінтеграційних процесів, подальший контроль міжнародного співтовариства над державою через острах загострення ситуації на Балканах. Прогнозовано, що виборче право зберігатиме консервативний характер поряд з конституційним та політичною структурою держави.

Ключові слова: Боснійська війна 1992-1995 років, конституційне право Боснії і Герцеговини, виборче право Боснії і Герцеговини, врегулювання повоєнних виборчих проблем, сучасні політичні виклики на Балканському півострові.

Актуальність теми дослідження. Чітке виборче законодавство держави є запорукою мирного трансферу влади згідно з результатами волевиявлення громадян. Досвід державного формування Боснії і Герцеговини є унікальним в багатьох аспектах. Створенню федерації в сучасному вигляді передувала жорстока Боснійська війна 1992-1995 років, а підтримка миру забезпечена політичним контролем зі сторони світу. Очевидно, що за таких обставин виборче право Боснії і Герцеговини опирається на певні особливості, які пов'язані з історією та сучасною політикою держави. Геополітична ситуація на Балканському півострові залежить від подій давнини, які й досі впливають на відносини держав Балкан між собою та зі світом. У зв'язку з цим, виборче законодавство Боснії і Герцеговині потребує стабільності задля збереження миру не тільки у державі, а й у цілому

регіоні загалом. Однак, враховуючи геополітичні зміни, що відбулись опісля Боснійської війни, очевидно, що ця галузь права Боснії і Герцеговини має тенденцію до змін.

Варто зазначити, що Центральна виборча комісія активно переймає досвід Боснії та Герцеговини в контексті проведення післявоєнних виборів, зокрема, щодо вдосконалення процедури голосувань на чергових загальнодержавних виборах для біженців та внутрішньо переміщених осіб. Для удосконалення вітчизняного виборчого законодавства у цьому напрямку, а також проведення перших післявоєнних виборів із належним гарантуванням безпеки, ЦВК провела декілька зустрічей із боснійськими колегами у межах плану дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та реконструкція»¹. З огляду на це, аналіз норм виборчого права Боснії і Герцеговини є доволі актуальним не тільки в дослідженні як складової конституційного права держави, а й в контексті проведення майбутніх повоєнних виборів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці ця тематика не є достатньо висвітленою. Питання Боснійської війни, а відтак формування концепції майбутньої держави, досліджували в історичному контексті В. М. Завгородня, А. Г. Гуменюк, В. В. Гутник, В. В. Забара, Ю. І. Козловська, К. О. Шимкевич та ін., а у контексті нестабільності Балканського регіону у геополітичному вимірі – Є. В. Багацький, Д. Ю. Гайдай, А. Ю. Мартинов та ін., початкові відомості про виборче право Боснії і Герцеговини представлені у працях О. В. Каравайцевої. Натомість комплексного аналізу історичних умов формування та особливостей виборчого права Боснії і Герцеговини із врахуванням подій останнього десятиліття у регіоні не відбувалось.

Метою статті є дослідити виборче право Боснії і Герцеговини з точки зору впливу історичних факторів на його формування, його особливостей, надати прогноз щодо його подальшого вектору розвитку, а також оцінити можливість використання Україною боснійського досвіду організації повоєнних виборів.

Виклад основного матеріалу. Сучасну Боснію і Герцеговину переважно заселяють три народи: босняки, серби і хорвати, які сповідують іслам, православ'я і католицизм відповідно. Це пов'язано із історією регіону: до XV ст. ці землі були на перетині православ'я і католицизму, а опісля XV ст. територія потрапила до Османської імперії, яка зуміла навернути значну кількість населення в іслам. Перебуваючи у складі Османської, а згодом – Австро-Угорської імперії, Боснія і Герцеговина була неспокійним регіоном, де тривало політичне протистояння між хорватами і сербами щодо вектору розвитку. Під час її входження до складу королівства Югославії та впродовж Другої світової війни націоналістичний тренд не зменшувався. Після утворення Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, Соціалістична Республіка Боснія і Герцеговина входила в її склад як одна із адміністративно-територіальних одиниць Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія. Під час існування комуністичної Югославії, ситуація в Боснії та Герцеговині була спокійною завдяки відсутності домінуючої етнічної групи відносно паритету між сербами, хорватами та боснійськими мусульманами. Згідно з даними, у 1991 році Боснію і Герцеговину населяло 44% мусульман, 21% сербів та 17% хорватів².

Поворотним моментом в історії Боснії і Герцеговини, як і визначальним фактором особливостей її подальшого виборчого права, стала Боснійська війна 1992-1995 рр. На території Республіки Боснія і Герцеговина, яка у 1992 році відділилась від СФРЮ під час процесів розпаду Югославії, одразу виникли ще два нові утворення, що ґрунтувались на етнічній основі – Республіка Сербська, Хорватська Республіка Герцег-Босна. У 1994 році, згідно із Вашингтонськими домовленостями, Хорватська Республіка Герцег-Босна і Республіка Боснія і Герцеговина припинили бойові дії між собою та утворили Федерацію Боснії і Герцеговини, і відтоді боротьба тривала між нею та Республі-

¹ ЦВК вивчає досвід Боснії і Герцеговини щодо організації виборів за кордоном та для ВПО.

URL: <https://www.cvk.gov.ua/novini/tsvk-vivchaie-dosvid-bosnii-i-gertsegovini-shhodo-organizatsii-viboriv-za-kordonom-ta-dlya-vpo.html>.

² Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / пер. з англ. К. Зарембо. 2-ге вид. Київ: Наш Формат, 2021. С. 719.

кою Сербською. Війна на території Боснії і Герцеговини у 1992-1995 рр. характеризувалась особливою жорстокістю та вчиненням воєнних злочинів та злочинів проти людства усіма сторонами конфлікту, що було засуджено спеціальним Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії, який розглядав усі справи, пов'язані із подіями у Югославії із 1991 року. Під час воєн в колишній Югославії виник новий термін «етнічні чистки», яким позначали винищення людей за національною ознакою³.

Оскільки сторони збройного конфлікту не розглядали жодних мирних варіантів, то у ситуацію планували втрутитись закордонні сторони, добре проінформовані про стан югославських справ. Вперше врегулювати ситуацію одразу ж після початку деструктивних процесів в Югославії у 1991 році намагалась Європейська спільнота завдяки дипломатичним методам, однак абсолютно невдало. Не в останню чергу причиною цього були кардинально протилежні погляди членів міністерської групи Європейської спільноти. До прикладу, Німеччина підтримувала прагнення республік, що відокремились, до повної незалежності, натомість Франція не хотіла різких змін на континенті, зберігаючи послідовну позицію не тільки щодо Югославії, а й СРСР. Позиція США під час виникнення конфлікту в Югославії та Боснії і Герцеговини зокрема також не передбачала практичних кроків щодо вплутування в ситуацію. ООН мало що могла вдіяти, тому лише спромоглась на накладення санкцій та ембарго на купівлю зброї з-за кордону на колишню Югославію, морський та повітряний моніторинг вівся за допомогою сил НАТО. Окрім цього, до апогею і розв'язання конфлікту у Боснії і Герцеговині у 1995 році, міжнародній спільноті вдалось реалізувати дислокування військових сил UNPROFOR під мандатом ООН в деяких боснійських містах (Горажде, Жепа, Сараєво і Сребрениця), позначених як «безпечні зони», де миротворці були повинні захищати біженців (переважно мусульман) у тих районах. Згодом, на виконання резолюції 781 Ради Безпеки ООН, згідно з яким у деяких частинах Боснії встановили «безпечні зони», НАТО розпочав операцію «Deny Flight», в ході якої альянсом було завдано ударів по силах Республіки Сербської в регіоні. Ситуація кардинально загострилась в 1995 році із подіями навколо «безпечних зон» (зокрема, різанини в Сребрениці) та нового обстрілу ринку Маркале в Сараєво. На цьому етапі США зайняли жорсткішу позицію щодо боснійських сербів, у зв'язку з чим НАТО оголосив про проведення операції «Deliberate Force», впродовж якої силами альянсу було проведено низку серйозних цілеспрямованих бомбардувань, які абсолютно похитнули можливість збройних формувань Республіки Сербської чинити опір. Внаслідок операції «Deliberate Force», сторони Боснійської війни зуміли сісти за стіл переговорів під патронатом США⁴.

Результатом домовленостей між представниками Республіки Боснії і Герцеговини, Хорватією (яка також пережила війну у 1991-1995 роках) і рештками Югославії (фактично – Сербією) стали Дейтонські угоди, підписані трьома вищезгаданими сторонами, а також засвідчена підписами представників Європейського Союзу, Франції, Німеччини, Росії, Великої Британії та Америки. Текст мирної домовленості разом з усіма додатками було надіслано Генеральному секретарю ООН для включення їх в порядок денний Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки постійною представницею Сполучених Штатів Америки при ООН Мадлен Олбрайт⁵.

Варто зауважити, що Дейтонські угоди не були єдиним варіантом мирного врегулювання ситуації навколо Боснії і Герцеговини, зокрема, методом внесення конкретних пропозицій щодо державного устрою. В рамках Міжнародної конференції з питань колишньої Югославії, яка діяла у 1992-1996 роках було розроблено декілька мирних планів: Лісабонських план (або план Каррінгтона-Кутілейру) (1992 рік), план Венса-Овена (1993 рік), план Овена-Столтенберга (1993 рік). Не в межах Міжнародної конференції з питань колишньої Югославії був розроблений план Контактної групи (США, Велика Британія, Німеччина, Франція, РФ) (1994 рік). В усіх цих варіантах було дещо

³ Ibid. С. 725-729.

⁴ Ibid. С. 727-730, 735-736.

⁵ Letter dated 29 November 1995 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General.

URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.

спільне – після пережитої кривавої громадянської війни унітарний принцип існування неможливий. Однак, концепція держави була різноманітною: мала кількість повноважень центрального уряду із переданням більшості адміністративних повноважень на районний рівень «боснійських», «сербських» і «хорватських округів» (Лісабонський план); децентралізація із широкою автономією для десяти національних кантонів та вільного міста Сараєво (план Венса-Овена); федерація із трьох складових (план Овена-Столтенберга); федерація із двох складових (план Контактної групи)⁶. Окреслення принципів виборчого права не існувало, адже основним питанням було створення концепції держави Боснія і Герцеговина, його конституційне оформлення та їхня імплементація.

Додатком 4 до Дейтонських угод стала Конституція Боснії і Герцеговини, яка стала невід'ємною частиною мирної угоди і визначала подальшу долю і розвиток Боснії і Герцеговини. Згідно з статтею I Конституції, Боснія і Герцеговина складається з двох ентитетів – Федерації Боснії і Герцеговини та Республіки Сербської. Розподіл повноважень між державною владою і територіальними складовими здійснюються у відповідності до статті III Конституції. Конституція заклала відповідні засади й принципи виборчого права держави до законодавчого (Парламентська Скупщина Боснії і Герцеговини) і вищого виконавчого (Президентство/Президія Боснії і Герцеговини) органів влади⁷.

Згідно з статтею IV Конституції Боснії і Герцеговини, законодавчий орган держави – Парламентська асамблея (Парламентська Скупщина Боснії і Герцеговини) – складається з двох палат: Палати представників і Палати народів. Палата представників складається із сорока двох членів, котрих обирають за пропорційною системою із відкритими списками та компенсаторними мандатами згідно з етнічним принципом: дві третини представляють Федерацію Боснії і Герцеговини і одна третина – Республіку Сербську, строком на чотири роки. П'ятнадцять депутатів Палати народів призначаються парламентами ентитетів за етнічною квотою: по п'ять від кожної етнічної групи⁸.

Колективний вищий виконавчий орган держави – Президентство або Президія Боснії і Герцеговини, який виконує функції дипломатії, виконання рішень парламенту Асамблеї і здійснює інші повноваження, що накладаються на неї Конституцією Боснії і Герцеговини. Відповідно до статті V Конституції, Президія складається з трьох членів, яких обирають одночасно в ентитетах на чотири роки. При виборі обов'язково врахований етнічний аспект: один представник босняків та один представник хорватів обирається виборцями від Федерації Боснії і Герцеговини, а від Республіки Сербської – один серб. Головою Президії вперше після чергових виборів стає той обраний член Президії, що отримав на виборах найбільшу підтримку, однак задля збереження рівного становища державотворчих народів, кожних 8 місяців пост переходить до наступного члена Президії⁹.

Окрім центрального уряду, громадяни Боснії і Герцеговини обрають владу в ентитетах – депутатів Народної Скупщини Республіки Сербської та Парламенту Федерації Боснії і Герцеговини, представників парламентів кантонів Федерації Боснії і Герцеговини. На муніципальному рівні обираються мери міст і депутати місцевого рівня.

⁶ Завгородня В. М., Наумов А. С. «Шлях до Дейтона»: процес мирного врегулювання військового конфлікту в Боснії та Герцеговині у 1992-1995 роках. *Сумський історико-архівний журнал*. №XXXV. 2020. С. 76-78.

⁷ Letter dated 29 November 1995 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

День виборів у Боснії і Герцеговині єдиний на всіх рівнях і закріплений в законодавстві – згідно зі статтею 1.14 Виборчого Закону Боснії і Герцеговини, вибори на всіх рівнях влади проводяться в першу неділю жовтня, якщо цей день не пов'язаний з релігійним святом одного з народів, що входять до складу Боснії і Герцеговини¹⁰.

В формуванні виборчого законодавства Боснії і Герцеговини можна виділити декілька етапів: 1996-2001 роки та з 2001 року по сьогоднішній день. Перший період ознаменувався жорстким контролем міжнародної спільноти над порядком проведення виборів¹¹. Ключові принципи їхньої організації окреслені в Додатку 3 до Дейтонських угод. Відповідно до нього, післявоєнні демократичні вибори відбуватимуться на основі політично нейтрального середовища, вільного волевиявлення, свободи слова та преси, об'єднань (в тому числі політичних партій), а також принципів, окреслених в пунктах 7 і 8 Копенгагенського документа ОБСЄ. Вагому роль у проведенні покладено на ОБСЄ, яка мала повноваження від підписантів Дейтонської угоди на формування Тимчасової Виборчої Комісії (згідно з статтею V Додатку 3, сторони погодились створити постійну виборчу комісію, на яку покладалось проведення майбутніх виборів у Боснії і Герцеговині)¹². Другий період пов'язаний із систематизацією виборчих норм Боснії і Герцеговини в один кодифікований акт, прийнятий у 2001 році. Ключовим питанням при розробці виборчого законодавства стало знаходження балансу між захистом прав й інтересів трьох основних національностей Боснії і Герцеговини та репрезентації інтересів громадян, що не залежала б від суто етнічного поділу. Починаючи із 2000 року, норми виборчого права укладені в Конституції Боснії і Герцеговини, Виборчому Законі Боснії і Герцеговини, Виборчому Законі Республіки Сербської, Закон про правонаступництво члена Президії Боснії та Герцеговини, Закон про фінансування політичних партій, Рішення Високого Представника про застосування Закону про конфлікт інтересів в урядових установах Боснії і Герцеговини № 184/02¹³.

Боснійська війна вплинула не лише на становлення виборчого законодавства загалом, а й на окремо взяті норми. Окрім загальнопоширених світових принципів як чесність виборів, у Боснії і Герцеговині наявні спеціальні регулятори. До прикладу, таким є конституційний статус округу Брчко і особливості проведення загальнодержавних і муніципальних виборів в ньому. Місто Брчко є мультикультурним, що унеможливорює точне визначення його приналежності до певного ентитету за етнічною ознакою. До того ж, вони стратегічно важливі, адже лежить на перетині Федерації Боснії і Герцеговини і Республіки Сербської, тому його включення до одної із складових призводить до розділення іншої – розділяє Республіку Сербську на дві частини чи відділяє Посавський кантон від решти Федерації Боснії і Герцеговини. Його майбутнє не було врегульоване Дейтонськими угодами – відповідно до ст. 5 Додатку 2, що визначає кордони між ентитетами, вирішення питання меж в окрузі Брчко покладалось на арбітраж¹⁴. У березні 1999 року, згідно з рішенням арбітражу, місто Брчко із Тузланського кантону Федерації Боснії і Герцеговини утворювало окрему автономну адміністративну одиницю під суверенітетом Боснії і Герцеговини із власними органами

¹⁰ Election Law of BiH (Unofficial cleaned text – with last changes and addenda published in the Official Gazette of BiH, number 18/13). URL: <https://www.izbori.ba/Documents/documents/English/Laws/BIHElectionlaw.pdf>.

¹¹ Каравайцева О. В. Виборча система постконфліктної Боснії і Герцеговини. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 154.

¹² Letter dated 29 November 1995 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.

¹³ Election legislation. URL: <http://www.ohr.int/laws-of-bih/election-legislation/>

¹⁴ Letter dated 29 November 1995 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.

влади та повноваженням¹⁵. Попри такий статус, від округу немає окремо представника у Президії чи законодавчому органі. Регулюванню питання виборів в окрузі Брчко присвячено розділ 18 Виборчого закону Боснії і Герцеговини. Згідно з законодавством, його жителі голосують в одному із округів ентитету при загальнодержавних виборах, однак на муніципальних формують представницьких корпус на своєму рівні. Для голосування на виборах до законодавчого органу влади ентитету, жителі Брчко реєструються у відповідному окрузі, визначеним статтею 20.13 Виборчого закону – виборчого округу 2 у Федерації Боснії та Герцеговини та виборчого округу 4 у Республіці Сербській¹⁶.

Боснійська війна спровокувала масштабний рух утікачів від бойових дій закордон, особливо в європейські держави. Згідно з даними, кількість заявок на надання притулку в Європейській спільноті між 1988 та 1992 роками збільшилась втричі. До прикладу, лише Німеччина у 1991 році прийняла в себе 256 тисяч біженців. У перший рік воєн між Хорватією та Боснією три мільйони осіб з Югославії, що становлять одну восьму кількості довоєнного населення, шукали захисту за кордоном¹⁷. Згідно із виборчим законодавством, особи, що проживають за кордоном, які мають право голосу в Боснії і Герцеговині, поділяються на дві категорії: особи, які тимчасово проживають за кордоном та біженці, визначені цим поняттям як громадянин, який має право голосу та поселився за кордоном за кордоном, маючи статус біженця з Боснії і Герцеговини. Громадяни, що тимчасово проживають за кордоном і мають право голосу, можуть голосувати особисто, з'явившись на відповідній виборчій дільниці в Боснії і Герцеговині чи в дипломатичних та консульських представництвах держави або поштою, надіславши заповнений бюлетень для голосування до муніципалітету, де особа мала постійне місце проживання і була зареєстрована до моменту виїзду. Прив'язка до ентитету зберігається – згідно з пунктом 2 ст. 3.9 Виборчого закону, така категорія громадян повинна бути внесена до Центрального реєстру виборців за виборчим округом, в якому були зареєстровані до припинення Боснії і Герцеговини. Щоб мати змогу голосувати, громадяни, що тимчасово проживають за кордоном і зареєстровані в Центральному реєстрі виборців, зобов'язані подати заяву до Центральної виборчої комісії Боснії і Герцеговини і пройти процедуру підтвердження особи¹⁸.

Як додаткову категорію, у законодавстві виділено внутрішньо переміщених осіб, якими окреслено громадян Боснії і Герцеговини, що мають статус переміщених осіб, встановлений компетентним органом управління, передбачений законом. Їхній статус на виборах визначено статтею 20.8 Виборчого закону Боснії і Герцеговини. Їхнє виборче право реалізується в муніципалітеті, де особа постійно проживала за даними останнього перепису населення. Як виняток, особа може голосувати в муніципалітеті за іншим місцем проживання, якщо доведе, що в період з часу останнього перепису населення до набуття статусу переміщеної особи проживала в іншому місці. Також така категорія виборців має право реалізувати виборче право і за місцем проживання, якщо зареєструються в ньому на постійне місце проживання принаймні за шість місяців до дня виборів¹⁹.

Особливі процедури реєстрації та голосування біженців та переміщених осіб, визначені статтею 20.8 Виборчого закону Боснії і Герцеговини, можливо вважати як такі, що мають перехідний характер. Це доводять пункти 7 та 8 цієї статті. Згідно з ними, норми положень статті 20.8 закінчуються в день, визначений Високим Представником щодо Боснії і Герцеговини або парламентом,

¹⁵ Забара В. В. Формування внутрішніх кордонів у Боснії та Герцеговині в 1992–2000 рр.: від «плану Кутельєро» до міжнародного арбітражу щодо міста Брчко. *Історія торгівлі, податків та мита*. 2013. № 2. С. 137–140.

¹⁶ Election Law of BiH (Unofficial cleaned text – with last changes and addenda published in the Official Gazette of BiH, number 18/13). URL: <https://www.izbori.ba/Documents/documents/English/Laws/BIHElectionlaw.pdf>.

¹⁷ Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / пер. з англ. К. Зарембо. 2-ге вид. Київ: Наш Формат, 2021. С. 727.

¹⁸ Election Law of BiH (Unofficial cleaned text – with last changes and addenda published in the Official Gazette of BiH, number 18/13). URL: <https://www.izbori.ba/Documents/documents/English/Laws/BIHElectionlaw.pdf>.

¹⁹ Ibid.

якщо Високий Представник не прийме такого рішення до завершення своїх повноважень. При уніфікації виборчих прав щодо біженців і переміщених осіб враховуватимуть такі фактори, як стан справ із правом власності, кількість осіб, які перебувають на обліку переміщених осіб, фактори, що гарантують стійкість повернення (безпека репатріантів, доступ до освіти та послуги, недискримінація у сфері зайнятості та трудових відносин та функціонування судової системи)²⁰. На даний момент говорити про нормалізацію життя біженців, внутрішньо переміщених осіб та інших осіб, які постраждали від бойових дій, на території Боснії і Герцеговини ще зарано – згідно з оцінкою Делегації Європейської служби зовнішніх справ у Боснії і Герцеговині станом на червень 2022 року, чисельність такої категорії населення оцінюється більш ніж 100 тисяч осіб²¹.

Виборче законодавство Боснії і Герцеговини значну роль приділяє національному статусу кандидатів на виборах, що є дискримінацією і не відповідає загальноприйнятому поняттю рівності учасників виборчого процесу. Це підтверджує Європейський суд з прав людини, зокрема, в справі Сейдич та Фінци проти Боснії і Герцеговини (№ 27996/06 і 34836/06). Заявники скаржились у позові на те, що їхні права щодо можливості бути обраними на посади в Президії порушено у зв'язку з тим, що вони не належать до трьох державотворчих національностей. На думку Суду, мало місце порушення статті 14 (заборона дискримінації) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та додатків до Конвенції. Однак, важко не погодитись із окремою думкою судді Бонело від Республіки Мальти, який цілком слушно дорікає ЄСПЛ за те, що цим рішенням мир у Боснії та Герцеговині, досягнутий шляхом компромісу, може бути порушено. На його погляд, дії Суду підривають Дейтонські домовленості та втручаються в реалізацію суверенних дій США та ЄС в контексті міжнародних відносин та права. Бонело посилається на низку інших рішень ЄСПЛ у контексті виборчого права, де обмеження певного права є виправданим, тому не розуміє, чому обмеження в рамках міжнародного договору щодо миру в Боснії та Герцеговині не є такими, що можуть бути обмежені з об'єктивних та розумних міркувань. В рішенні ЄСПЛ у справі Сейдич та Фінци проти Боснії і Герцеговини він вбачає великий ризик розпалення нової громадянської війни у державі²². Нещодавня практика ЄСПЛ у справі Ковачевич про Боснії і Герцеговини підтвердила неприйнятність етнічного критерію під час реалізації права голосу, що підриває демократичний характер виборів, де ключову роль має відігравати громадянство²³. Рішення ЄСПЛ та дії Ковачевича розкритикували обидва ентитети, адже з їхньої точки зору це означає нав'язування унітарності, а відтак – порушення Дейтонських угод²⁴.

Рішення ЄСПЛ розкрило у собі лиш одну із проблем, що стосується політичної участі громадян Боснії і Герцеговини, однак дискримінація може проявлятися і у межах ентитетів щодо інших конституційних народів. До прикладу, це питання постало при затвердженні закону про свята у Республіці Сербській, в тому числі День Республіки на свято першомученика Стефана (9 січня), що пов'язано із проголошенням державності у 1992 році, що на той час декларувала себе як незалежну. Венеційська комісія, надавши *Amicus Curiae* для Конституційного Суду Боснії і Герцеговини щодо прийнятності цього закону, вказали на той факт, що обрання цього дня як Дня Республіки має зна-

---

²⁰ Ibid.

²¹ The BiH Annex VII Strategy. Refugees, and internally displaced persons.

URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/bosnia-and-herzegovina/annex-vii-refugees-and-internally-displaced-persons_en.

²² Case of *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* (Applications nos. 27996/06 and 34836/06).

URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2227996%2F06%22%2C%2234836%2F06%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-96491%22%5D%7D>.

²³ Case of *Kovačević v. Bosnia and Herzegovina* (Application no. 43651/22).

URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2243651%2F22%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-226386%22%5D%7D>.

²⁴ ЄСПЛ розкритикував систему виборів Боснії, яка діє на основі Дейтонської мирної угоди.

URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/29/7168439/>.

чимість для одного з конституційних народів (сербів), однак болючим для інших (передусім босняків і хорватів), але встановлення святкування для ентитету загалом не узгоджується із цінностями поваги, рівності та примирення, які мають закладатись у сенс загальнодержавного свята, що є дискримінаційним. Венеційська комісія мотивувалась і рішенням ЄСПЛ у справі Сейдич та Фінци проти Боснії і Герцеговини, у якій Суд зазначив, що дискримінація означає неоднакове ставлення до особи в подібних ситуаціях без об'єктивного та розумного обґрунтування²⁵. Можна стверджувати, що така ситуація є похідною від наявності критерію національності для кандидатів на виборах до парламенту, адже позиція сербів у Республіці Сербській є домінуючою, а відтак представляє переважно їхні інтереси. При цьому Венеційська комісія не може запропонувати жодного варіанту вдосконалення виборчого законодавства Боснії і Герцеговини в контексті національної виборчої системи й етнічної приналежності при реалізації права бути обраним, а лиш окремих технічних моментів, адже будь-яка думка повинна враховувати унікальну правову систему держави²⁶. Пропоновані у 2006 році зміни Венеційською комісією до виборчого законодавства Боснії і Герцеговини, більшість з яких згодом враховано, стосувались технічного оформлення закону (структура, нумерація статей, визначення термінів), способу захисту виборчих прав, ведення реєстру виборців, фінансування передвиборчих кампаній, ролі медіа у висвітленні перебігу виборів, але не зачіпають жодних змін щодо статусу державотворчих народів, адже це потребувало б змін до Конституції²⁷. У контексті збереження репрезентації конституційних народів Венеційська комісія, надавши Amicus Curiae для Конституційного Суду Боснії і Герцеговини щодо системи розподілу місць у парламенті Федерації Боснії і Герцеговини, вказала, що обов'язкове представлення рівної кількості делегатів трьох народів не є порушенням принципу пропорційності, адже воно б мало місце, якби суть Палати народів (верхня палата) зводилась до представлення кантонів, а не народів²⁸.

Ще однією проблемою є статус хорватських виборців, що постає не лише в площині виборчого законодавства. Неодноразово представники цього народу скаржились на те, що наявна система Боснії і Герцеговини не дає достатньої можливості для репрезентації власної позиції через обраних представників у органах державної влади. Невдоволення хорватів під час виборчих перегонів 2000 року полягала в тому, що мусульманське населення Федерації Боснії і Герцеговини, впевнені в перемозі свого представника до Президії Боснії і Герцеговини, вирішили проголосувати за кандидата від хорватів²⁹. Щось схоже повторилось і в 2018 році – обрання Желько Комшича від хорватів не отримало схвалення від багатьох хорватів, які вважають його більш лояльним до босняків, ніж свого народу. Хорватський етнос в Боснії і Герцеговині не утворює окремого ентитету наряду із босняками і сербами. Це наслідок Вашингтонської і Дейтонської угод, що поєднали хорватів і босняків в єдину територіальну одиницю, змусивши координувати дії, на відміну від сербів у Республіці Сербській. Враховуючи, що в Федерації Боснії і Герцеговини більшість становлять бо-

---

²⁵ Amicus Curiae Brief for the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, on the compatibility with the non-discrimination principle of the selection of the Republic Day of the Republika Srpska, adopted by the Venice Commission at its 96th Plenary Session (Venice, 11-12 October 2013).

URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)027-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)027-e).

²⁶ Joint opinion on amendments to the Election Law of Bosnia and Herzegovina adopted by the Council for Democratic Elections at its 24th Meeting (Venice, 15 March 2008) and by the Venice Commission at its 75th Plenary Session (Venice, 13-14 June 2008). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)012-e).

²⁷ Comments on the draft law on amendments to the Election Law of Bosnia and Herzegovina. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL\(2006\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL(2006)014-e).

²⁸ Amicus Curiae Brief for the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina on the mode of election of delegates to the House of Peoples of the Parliament of the Federation of Bosnia and Herzegovina adopted by the Venice Commission at its 108th Plenary Session (Venice, 14-15 October 2016). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)024-e).

²⁹ Каравайцева О. В. Виборча система постконфліктної Боснії і Герцеговини. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 155-156.

сняки, хорвати не в повній мірі реалізують власні політичні права у порівнянні із двома іншими державотворчими етносами, і вищезгадані епізоди із виборів є тому прикладом. Формування нового ентитету неможливе у зв'язку із Дейтонськими угодами. До того ж, Захід (передусім – США і Німеччина) вважають, що укріплення автономності хорватів у Боснії і Герцеговині може загрожувати єдності держави аж до появи реальної загрози розвалу федерації³⁰.

З цього випливає, що в Боснії і Герцеговині є серйозні відцентрові тенденції. Роздільне виборче законодавство Федерації Боснії і Герцеговини та Республіки Сербської без спроб врегулювати в межах одного законодавчого акту є свідченням того факту. Однак, в більшості це впливає не із розуміння законодавства, а геополітичних процесів внутрішньо в державі, регіоні та світі загалом. Ентитети перебувають під впливом сил, які прямо чи опосередковано схиляють національні групи до власного впливу чи ідеї іредентизму. Простежується вплив Хорватії на боснійських хорватів, а Сербії – на боснійських сербів. В цьому питанні останнім легше відстоювати власні інтереси як окремі одиниці федерації. Республіка Сербська проявляє досить незалежницьку позицію, намагаючись сформувати всі ознаки державності та цілком відділитись від Боснії і Герцеговини. В цьому їй підіграє РФ, яка зацікавлена у створенні напруги в ще одній точці Європи та відновленні власних позицій на Балканах³¹. Республіка Сербська сепарується через прийняття законів, які мають на меті відмежування ентитету від загальнофедеральних повноважень у сфері єдиних Збройних сил, Вищої ради суддів і прокурорів, непрямих податків, а також виборчого законодавства. Організаційні питання проведення виборів належить що компетенції складових Боснії і Герцеговини, тому Республіка Сербська прийняла акт, що вдосконалює процес формування виборчих комісій та їхню професійність, вводить сучасні технології, покращує процедуру реєстрації виборців та прозорість волевиявлення, забороняє засудженим військовим злочинцям брати участь у виборах, однак новий виборчий закон був прийнятий в обхід поправок Верховного представника щодо Боснії і Герцеговини³². Наразі розгортається досить загрозлива політична криза, приводом для якої якраз стало виборче законодавство ентитету, яка безумовно матиме подальший розвиток, адже представники влади Республіки Сербської починають відкрито опонувати Верховному Представникові та Боснії і Герцеговині загалом³³. Серйозні побоювання щодо ситуації в Боснії і Герцеговині досі зберігаються в міжнародній спільноті, яка не наважується втратити контроль над Боснією і Герцеговиною та зберігає посаду Верховного представника щодо Боснії й Герцеговини, що діє відповідно до Дейтонських угод і повноважень від ООН. Контроль зберігається не тільки в політичній площині, а й безпековій – на території держави присутня миротворча місія ЄС EUFOR, яка має мандат ООН. Військова місія ЄС «Алтея» стала правонаступницею сил НАТО у стабілізації ситуації та діє досі³⁴. З огляду на це, ймовірність значних змін у виборчому праві держави майже дорівнює нулю, враховуючи, що політична система зберігається виключно в рамках Дейтонських угод і тренді збереження статус-кво.

³⁰ Проблеми для Хорватії та нові можливості для Кремля: що принесли вибори у Боснії і Герцеговині. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/10/9/7087930/>.

³¹ Боснія на розрив: чому політична криза дійшла до рівня, що загрожує навіть існуванню держави. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/12/7146478/>.

³² Bosnian Serbs Adopt Election Law Draft, Hitting Back at High Representative. URL: <https://balkaninsight.com/2024/03/29/bosnian-serbs-adopt-election-law-draft-hitting-back-at-high-representative/>.

³³ Bosnia's Electoral Law Crisis is Chance to Call Dodik's Bluff. URL: <https://balkaninsight.com/2024/04/17/bosnias-electoral-law-crisis-is-chance-to-call-dodik-bluff/>.

³⁴ Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / пер. з англ. К. Зарембо. 2-ге вид. Київ: Наш Формат, 2021. С. 730-731.

Висновки. Формування етнічної картина сучасної Боснії та Герцеговини простежується ще із Середньовіччя, внаслідок чого на території держави основу населення складають боснійці, серби та хорвати, між якими склалась історично напружені стосунки. Апогеєм міжетнічного конфлікту на цих землях стала жорстока Боснійська війна 1992-1995 року, яка була найкривавішою під час дезінтеграційних процесів у Югославії. Врегулювання ситуації в Боснії і Герцеговині відбулось завдяки зусиллям міжнародної спільноти (в першу чергу – НАТО), яка втрутилась у ситуацію військовим шляхом і дипломатичним посередництвом через Вашингтонські та Дейтонські угоди. Завдяки останній було сформовано державу Боснія і Герцеговина та її Конституцію.

Діяльність органів державної влади Боснії і Герцеговини базується на принципі поваги до трьох державотворчих народів та їхнього рівного представництва в управлінні, зокрема – в органах, що обираються громадянами: Парламентська Асамблея (парламент) та Президія (колективне президентство), а також місцевому рівнях. Норми виборчого права відтворюють конституційні основи держави, регулюючи проведення виборів із врахуванням всіх особливостей федерації через складну структуру їхнього адміністрування, в тому числі через прийняття окремих виборчих законів для голосування в межах ентитетів при наявності єдиного кодифікованого акту, що діє на загальнодержавному рівні. В основі Виборчого Закону Боснії і Герцеговини лежать не тільки базові світові принципи виборів, а й положення, покликані владнати виклики, спричинені Боснійською війною, та які є актуальними й наразі (зокрема, розділення голосування по ентитетах, які сформовані на етнічній основі, статус округу Брчко, де паритет національного складу населення, порядок голосування біженців, громадян за кордоном та переміщених осіб, враховуючи різницю у поточному та зареєстрованому місці проживання, та інші). Виборче законодавство держави є дискримінаційним за ознакою етнічної приналежності, однак це виправдано наміром підтримки миру у федерації, яка пережила громадянську війну саме на національному підґрунті. Венеційська комісія, хоч усвідомлює невідповідність такого підходу для демократії, з розумінням ставиться до історичних передумов формування державності і Герцеговини, а тому надає рекомендації із вдосконалення процедурних моментів волевиявлення, натомість Європейський суд з прав людини послідовно наголошує на неприйнятності політичної системи, що базується лиш на боснійцях, сербах та хорватах. Варто констатувати загальний консервативний тренд конституційного та виборчого законодавства Боснії і Герцеговини, що спричинено прагненням збереження статус-кво та уникнення загострення у державі та на Балканах загалом, хоча простежується хиткість ситуації. Відтак, ймовірність кардинальних змін конституційного та виборчого законодавства Боснії і Герцеговини є наразі нульовою.

Досвід проведення повоєнних виборів у Боснії і Герцеговині є лиш частково релевантним щодо України, адже перша постраждала від громадянської війни, а не зовнішньої агресії. Безперечно є корисним напрацювання щодо організації голосування внутрішньо переміщених осіб, які вимушено покинули колишнє місце свого проживання і хоче реалізувати право голосу за теперішнім, однак голосування поштою для громадян, що перебувають за кордоном, суперечить чинному Виборчому кодексу України, тому не може бути прийнятим до уваги Україною.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Bosnian Serbs Adopt Election Law Draft, Hitting Back at High Representative. URL: <https://balkaninsight.com/2024/03/29/bosnian-serbs-adopt-election-law-draft-hitting-back-at-high-representative/>.
2. Bosnia's Electoral Law Crisis is Chance to Call Dodik's Bluff. URL: <https://balkaninsight.com/2024/04/17/bosnias-electoral-law-crisis-is-chance-to-call-dodiks-bluff/>.
3. Election legislation. URL: <http://www.ohr.int/laws-of-bih/election-legislation/>.

4. The BiH Annex VII Strategy. Refugees, and internally displaced persons. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/bosnia-and-herzegovina/annex-vii-refugees-and-internally-displaced-persons_en.
5. ЄСПЛ розкритикував систему виборів Боснії, яка діє на основі Дейтонської мирної угоди. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/29/7168439/>.
6. Боснія на розрив: чому політична криза дійшла до рівня, що загрожує навіть існуванню держави. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/12/7146478/>.
7. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / пер. з англ. К. Зарембо. 2-ге вид. Київ: Наш Формат, 2021. 928 с.: іл.
8. Забара В. В. Формування внутрішніх кордонів у Боснії та Герцеговині в 1992–2000 рр.: від «плану Кутельєро» до міжнародного арбітражу щодо міста Брчко. Історія торгівлі, податків та мита. 2013. № 2. С. 128–140.
9. Завгородня В. М., Наумов А. С. «Шлях до Дейтона»: процес мирного врегулювання військового конфлікту в Боснії та Герцеговині у 1992–1995 роках. Сумський історико-архівний журнал. №XXXV. 2020. С. 72–83.
10. Каравайцева О. В. Виборча система постконфліктної Боснії і Герцеговини. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 54. С. 153–159.
11. Проблеми для Хорватії та нові можливості для Кремля: що принесли вибори у Боснії і Герцеговині. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/10/9/7087930/>.
12. ЦВК вивчає досвід Боснії і Герцеговини щодо організації виборів за кордоном та для ВПО. URL: <https://www.cvk.gov.ua/novini/tsvk-vivchaie-dosvid-bosnii-i-gertsegovini-shhodo-organizatsii-vivoriv-za-kordonom-ta-dlya-vpo.html>.

Перелік юридичних документів:

13. Amicus Curiae Brief for the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina on the mode of election of delegates to the House of Peoples of the Parliament of the Federation of Bosnia and Herzegovina adopted by the Venice Commission at its 108th Plenary Session (Venice, 14–15 October 2016). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)024-e).
14. Amicus Curiae Brief for the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, on the compatibility with the non-discrimination principle of the selection of the Republic Day of the Republika Srpska, adopted by the Venice Commission at its 96th Plenary Session (Venice, 11–12 October 2013). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)027-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)027-e).
15. Case of Kovačević v. Bosnia and Herzegovina (Application no. 43651/22). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2243651/22%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-226386%22%5D%7D>.
16. Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina (Applications nos. 27996/06 and 34836/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2227996/06%22,%22itemid%22:%5B%22001-96491%22%5D%7D>.
17. Comments on the draft law on amendments to the Election Law of Bosnia and Herzegovina. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL\(2006\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL(2006)014-e).
18. Election Law of BiH (Unofficial cleaned text – with last changes and addenda published in the Official Gazette of BiH, number 18/13). URL: <https://www.izbori.ba/Documents/documents/English/Laws/BIHElectionlaw.pdf>.
19. Joint opinion on amendments to the Election Law of Bosnia and Herzegovina adopted by the Council for Democratic Elections at its 24th Meeting (Venice, 15 March 2008) and by the Venice Commission at its 75th Plenary Session (Venice, 13–14 June 2008). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)012-e).
20. Letter dated 29 November 1995 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.

References

Bibliography:

1. Bosnian Serbs Adopt Election Law Draft, Hitting Back at High Representative. URL: <https://balkaninsight.com/2024/03/29/bosnian-serbs-adopt-election-law-draft-hitting-back-at-high-representative/>.
2. Bosnias Electoral Law Crisis is Chance to Call Dodiks Bluff. URL: <https://balkaninsight.com/2024/04/17/bosnias-electoral-law-crisis-is-chance-to-call-dodiks-bluff/>.
3. Bosniia na rozryv: chomu politychna kryza diishla do rivnia, shcho zahrozhuie navit isnuvanniu derzhavy. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/12/7146478/>.
4. Dzhadt T. Pislia viiny. Istoriiia Yevropy vid 1945 roku / per. z anhl. K. Zarembo. 2-he vyd. Kyiv: Nash Format, 2021. 928 s.: il.
5. Election legislation. URL: <http://www.ohr.int/laws-of-bih/election-legislation/>.

6. Karavaitseva O. V. Vyborcha sistema postkonfliktnoi Bosnii i Hertsehovyny. Aktualni problemy polityky. 2015. Vyp. 54. S. 153-159.
7. Problemy dlia Khorvatii ta novi mozhlyvosti dlia Kremli: shcho prynesy vybory u Bosnii i Hertsehovyni. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/10/9/7087930/>.
8. TSVK vyvchaie dosvid Bosnii i Hertsehovyny shchodo orhanizatsii vyboriv za kordonom ta dlia VPO. URL: <https://www.cvk.gov.ua/novini/tsvk-vivchaie-dosvid-bosnii-i-gertsegovini-shhodo-organizatsii-vivoriv-za-kordonom-ta-dlya-vpo.html>.
9. The BiH Annex VII Strategy. Refugees, and internally displaced persons. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/bosnia-and-herzegovina/annex-vii-refugees-and-internally-displaced-persons_en.
10. YESPL rozkrytykuvav systemu vyboriv Bosnii, yaka diie na osnovi Deitonskoi myrnoi uhody. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/29/7168439/>.
11. Zabara V. V. Formuvannya vnutrishnikh kordoniv u Bosnii ta Hertsehovyni v 1992–2000 rr.: vid «planu Kuteliero» do mizhnarodnoho arbitrazhu shchodo mista Brchko. Istorii torhivli, podatktiv ta myta. 2013. № 2. S. 128-140.
12. Zavhorodnia V. M., Naumov A. S. «Shliakh do Deitona»: protses myrnoho vrehuliuvannya viiskovoho konfliktu v Bosnii ta Hertsehovyni u 1992-1995 rokakh. Sums'kyi istoryko-arkhivnyi zhurnal. №XXXV. 2020. S. 72-83.

List of legal documents:

13. Amicus Curiae Brief for the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina on the mode of election of delegates to the House of Peoples of the Parliament of the Federation of Bosnia and Herzegovina adopted by the Venice Commission at its 108th Plenary Session (Venice, 14-15 October 2016). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)024-e).
14. Amicus Curiae Brief for the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, on the compatibility with the non-discrimination principle of the selection of the Republic Day of the Republika Srpska, adopted by the Venice Commission at its 96th Plenary Session (Venice, 11-12 October 2013). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)027-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)027-e).
15. Case of Kovačević v. Bosnia and Herzegovina (Application no. 43651/22). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2243651/22%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-226386%22%5D%7D>.
16. Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina (Applications nos. 27996/06 and 34836/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2227996/06%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-96491%22%5D%7D>.
17. Comments on the draft law on amendments to the Election Law of Bosnia and Herzegovina. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL\(2006\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL(2006)014-e).
18. Election Law of BiH (Unofficial cleaned text – with last changes and addenda published in the Official Gazette of BiH, number 18/13). URL: <https://www.izbori.ba/Documents/documents/English/Laws/BiHElectionlaw.pdf>.
19. Joint opinion on amendments to the Election Law of Bosnia and Herzegovina adopted by the Council for Democratic Elections at its 24th Meeting (Venice, 15 March 2008) and by the Venice Commission at its 75th Plenary Session (Venice, 13-14 June 2008). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)012-e).
20. Letter dated 29 November 1995 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.